

УДК 336.13:364.5

Гринчишин І.М.

*кандидат економічних наук,
науковий співробітник відділу регіональної фінансової політики
Інституту регіональних досліджень імені М.І. Долишнього
Національної академії наук України*

Проць В.І.

*студент
Інституту економіки та менеджменту
Східноєвропейського національного університету імені Л. Українки*

ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

THE BASIC TENDENCIES OF FORMATION AND USE OF FINANCIAL RESOURCES OF PENSION INSURANCE IN UKRAINE

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено розробці практичних рекомендацій щодо виявлення особливостей формування та використання фінансових ресурсів пенсійного страхування в Україні. На підставі проведеного аналізу з'ясовано основні тенденції формування доходів та здійснення видатків, виділено проблемні аспекти, що потребують оптимізації бюджету Пенсійного фонду України.

Ключові слова: пенсійне страхування, Пенсійний фонд України, фінансові ресурси, бюджет, доходи, видатки, дефіцит фінансових ресурсів.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена разработке практических рекомендаций по выявлению особенностей формирования и использования финансовых ресурсов пенсионного страхования. На основании проведенного анализа выяснено основные тенденции формирования доходов и осуществления расходов, выделены проблемные аспекты, требующие оптимизации бюджета Пенсионного фонда Украины.

Ключевые слова: пенсионное страхование, Пенсионный фонд Украины, финансовые ресурсы, бюджет, доходы, расходы, дефицит финансовых ресурсов.

ANNOTATION

The article is devoted to practical recommendations concerning perfection of the formation and use of financial resources of pension insurance in Ukraine. On the basis of the analysis, the basic tendencies of income and expenditure of pension insurance in Ukraine are found out, problem aspects which need optimization of budget of the Pension Fund in Ukraine are allocated.

Keywords: pension insurance, the Pension Fund of Ukraine, financial resources, budget, revenues, expenses, lack of financial resources.

Постановка проблеми. Трансформація економіки України є складним і багатограним процесом, пов'язаним зі зміною форм фінансових відносин, з одного боку, та необхідністю забезпечення якісних умов життя громадян, з іншого. Важливим елементом матеріального забезпечення пенсіонерів є ефективна система пенсійного страхування.

В умовах реформування пенсійної системи відбуваються певні функціональні зміни в організації фінансових відносин основних її суб'єктів, серед яких ключове місце займає Пенсійний фонд України (ПФУ). Посилення кризових явищ в економіці зумовили деструктивні процеси у функціонуванні ПФУ, що про-

являються, перш за все, у зменшенні доходів та одночасному зростанні видатків. З огляду на це, постає необхідність визначити особливості формування та використання фінансових ресурсів пенсійного страхування, що дасть змогу визначити напрями оптимізації бюджету ПФУ за доходами і видатками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним основам реформування системи пенсійного страхування присвячено праці багатьох вітчизняних науковців: Б. Зайчука, О. Залетова, М. Кравченко, В. Кученко, Е. Лібанової, О. Макарової, М. Папієва, С. Реверчука, С. Румянцева, У. Садової, О. Ткача, В. Тропіної, В. Яценко. Питанням фінансового забезпечення пенсійних фондів в Україні та подальшого проведення пенсійної реформи приділяють увагу такі вчені, як: І. Алексеев, В. Грушко, М. Карлін, М. Мальований, Б. Надточій, В. Федосов та інші. На чільне місце проблеми в сфері пенсійного страхування ставлять у своїх працях такі зарубіжні вчені-економісти: Р. Гаврилов, Л. Забелін, Е. Мачульська, В. Роїк, П. Спікер, М. Таггарт, Е. Фулту.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значне опрацювання вищезазначених питань, в сучасних умовах посилення кризових явищ в економіці України постає необхідність аналітичного дослідження особливостей формування та використання фінансових ресурсів пенсійного страхування та розроблення нових підходів до оптимізації бюджету ПФУ за доходами і видатками.

Метою дослідження є аналіз тенденцій формування та динаміки використання фінансових ресурсів ПФУ.

Виклад основного матеріалу. У результаті проведеного аналізу формування фінансових ресурсів ПФУ упродовж 2009–2013 рр. виявлено позитивну динаміку зростання доходів (табл. 1).

Попри позитивну динаміку зростання власних надходжень та доходів ПФУ загалом, протягом 2009–2013 рр. в частині формування його фінансових ресурсів спостерігалися негатив-

Таблиця 1

Структура доходів бюджету ПФУ у 2009–2013 рр.

Стаття бюджету ПФУ	2009		2010		2011		2012		2013	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млрд грн	%
Залишок коштів на початок року	3 506,2	2,31	0	0	0	0	1 394,9	0,62	2 526,6	1,00
Власні надходження	99 781,7	65,70	119 342,7	65,01	139 055,6	70,39	157 980,4	70,52	166 863,9	66,02
Кошти державного бюджету, зокрема	48 539,0	31,96	64 086,5	34,91	583 17,2	29,52	644 94,1	28,79	83 233,6	32,93
дотація на виплату пенсій	34 769,0	71,63	36 296,1	56,64	40 562,1	69,55	49 170,2	76,24	61 469,8	73,85
на покриття дефіциту бюджету ПФУ	13 770	28,37	27 790,4	43,36	17 755,1	30,45	15 323,9	23,76	21 763,8	26,15
Кошти державних цільових фондів, зокрема	52,0	0,03	136	0,07	180,8	0,09	157,2	0,07	130,9	0,05
Фонду соціального страхування на випадок безробіття	2,0	3,85	24,4	17,94	90,6	50,11	79,7	50,70	55,4	42,32
Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві	50,0	96,15	111,6	82,06	90,2	49,89	77,5	49,30	75,5	57,68

Джерело: [2]

ні тенденції, пов'язані зі зменшенням частки власних надходжень в структурі усіх доходів бюджету (рис. 1). Так, якщо у 2012 р. власні надходження становили 77,6 %, то, починаючи з 2012 р., поглибилося негативне співвідношення вказаних параметрів, а відтак, у 2013 р. власні надходження склали лише 66,6 % від доходів ПФУ, що, безперечно, негативно вплинуло на його фінансову спроможність.

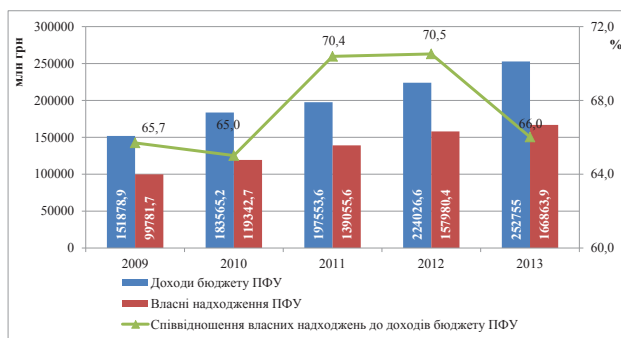

Рис. 1. Динаміка доходів бюджету ПФУ у 2009–2013 рр.

Джерело: [2]

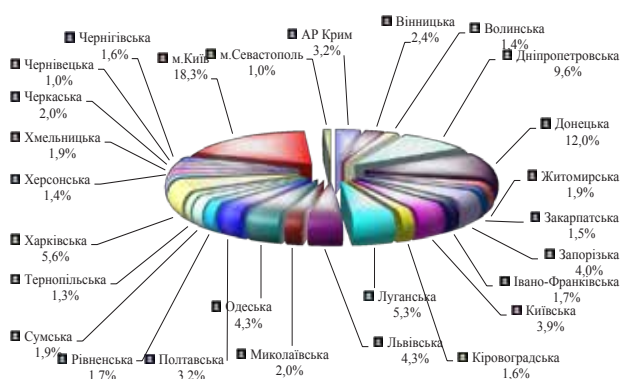

Рис. 2. Питова вага регіону у власних надходженнях ПФУ у 2013 р.

Джерело: [3]

Регіональний розподіл власних надходжень ПФУ у 2013 р. (рис. 2) свідчить, що у 2013 р. найбільшу питому вагу власних надходжень в доходах бюджету ПФУ забезпечили м. Київ, Донецька, Дніпропетровська, Луганська та Харківська області. Найнижчі показники питомої ваги власних надходжень в сукупних доходах у 2013 р. спостерігаємо в м. Севастополь, Чернівецькій, Тернопільській, Волинській та Херсонській областях, що насамперед зумовлено найнижчим рівнем середньої заробітної плати в цих областях.

Деструктивні тенденції у забезпеченні ПФУ власними фінансовими ресурсами були зумовлені впливом певних чинників, що більшою мірою проявились з огляду на нестабільну фінансово-економічну ситуацію в країні. Недофінансування ПФУ в частині власних надходжень пояснюється:

- заборгованістю із виплати заробітної плати (у 2013 р. вона складала 808 млн грн);
- заборгованістю із соціального страхування (у 2013 р. – 14,0 млн грн);
- зменшенням облікової чисельності штатних працівників (з 10 458 тис. осіб у 2010 р. до 10 164 тис. осіб у 2013 р.) [4];
- зростання рівня виплат неофіційної заробітної плати та ін.

Як наслідок, приріст надходжень із Державного бюджету України до бюджету ПФУ у 2013 р. порівняно з 2009 р. становив 71,5%, що в абсолютному вираженні складає 34 694,6 млн грн (рис. 3). При цьому в структурі дотацій ПФУ з Державного бюджету у 2011–2013 рр. близько 2/3 фінансових ресурсів було спрямовано переважно на фінансування пенсій особам соціально-статусних професій.

Варто зауважити, що зростання надходжень з Державного бюджету України, пов'язане як зі збільшенням видатків за пенсійними програмами, так і з необхідністю фінансування дефі-

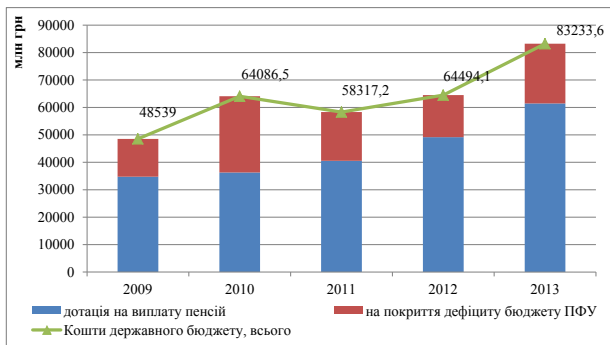

Рис. 3. Динаміка дотацій Пенсійному фонду з Державного бюджету у 2009–2013 рр.

Джерело: [2]

циту ПФУ. Протягом 2009–2013 рр. найбільше фінансових ресурсів з Державного бюджету на покриття дефіциту ПФУ надійшло у 2010 р. (27 790,4 млн грн) та у 2013 р. – 21 763,8 млн грн.

Регіональний розподіл дотацій ПФУ в розрахунку на одного працівника у 2011 р. (рис. 4) свідчить, що найбільше надходжень з Державного бюджету отримали Київська, Чернігівська та Луганська області, а найменше – Дніпропетровська, Одеська, Львівська та Закарпатська.

Кошти, що надходять від фондів соціального страхування в структурі надходжень порівняно з іншими доходами займають незначну част-

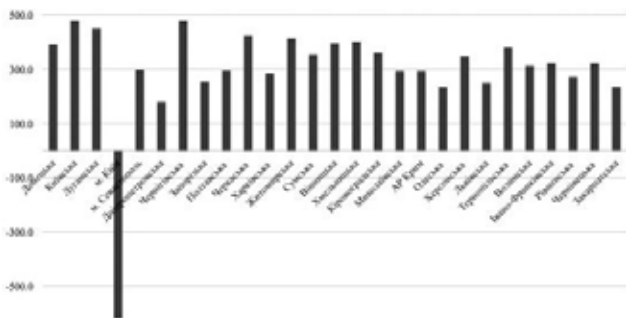

Рис. 4. Розподіл дотацій на пенсійне забезпечення в розрізі регіонів у 2011 р.

(в розрахунку на одного працівника, грн)

Джерело: [1]

ку – до 1%, проте якщо проаналізувати виконання бюджету ПФУ протягом 2009–2013 рр., спостерігається зменшення фактичних надходжень порівняно із запланованими, як наслідок, ці видатки ПФУ здійснює за рахунок інших джерел.

Фінансово-економічна криза, яка розпочалась у 2008 р. виявила низку проблем у функціонуванні ПФУ, що негативно впливають на його фінансову спроможність, а деякі з них призводять до розбалансування платіжної системи України. Зокрема це запозичення коштів з Єдиного казначейського рахунку. Окрім прямих трансфертів з Державного бюджету, Пенсійному фонду України протягом 2009–2013 рр. з огляду на тимчасові касові розриви для фінансування пенсійних виплат надавалися безвідсоткові позики, що надходили з Єдиного казначейського рахунку.

Негативна практика списання позик ПФУ дає підстави стверджувати про його фінансову неспроможність вчасно розраховуватись за взятими на себе зобов'язаннями та про можливість повноцінно виконувати свої функції. Інший негативний наслідок запозичення коштів Пенсійним фондом України – зменшення вихідного сальдо Єдиного казначейського рахунку України. Наявність коштів на певну дату у Державному бюджеті України може не повною мірою відповідати дійсному залишку на Єдиному казначейському рахунку – така ситуація свідчить про розбалансування платіжної системи України.

Відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» кошти ПФУ використовуються на виплату пенсій, надання соціальних послуг, фінансування адміністративних витрат, оплату послуг з виплати та доставки пенсій, формування резерву коштів Пенсійного фонду. У структурі видатків ПФУ 2/3 займають видатки за рахунок власних джерел (табл. 2).

Власні надходження ПФУ спрямовуються на фінансування:

- пенсійних виплат;
- витрат на поховання;

Таблиця 2

Структура видатків ПФУ за 2009–2013 рр.

Стаття бюджету ПФУ	2009		2010		2011		2012		2013	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
Видатки за рахунок власних надходжень	101 672,3	61,40	154 754,9	80,82	163 901,9	77,75	191 427	81,91	199 432	79,66
Видатки за рахунок коштів Державного бюджету	63 586,6	38,40	36 296,1	18,96	46 400,2	22,01	41 743,8	17,86	50 784,7	20,29
Видатки за рахунок коштів Фонду соціального страхування на випадок безробіття	–	–	25,3	0,01	92,9	0,04	78	0,03	53,9	0,02
Видатки за рахунок коштів Фонду соціального страхування від нещасних випадків	331,2	0,20	396,5	0,21	419,4	0,20	449	0,19	79,4	0,03
Видатки:	165 590,1	100	19 1472,8	100	210 814,4	100	233 697,8	100	250 350	100

Джерело: [2]

– видатків адміністративно-управлінського характеру.

Основну частку видатків за рахунок власних надходжень ПФУ становлять пенсійні виплати. Протягом 2009–2013 рр. спостерігалась позитивна тенденція зростання відповідності розміру пенсійних виплат середній заробітній платі. Однак зростання темпів пенсійних виплат не відповідало темпам зростання заробітної плати, а відтак і надходженню пенсійних внесків. Необґрунтоване збільшення видатків ПФУ не було підкріплене можливими фінансовими ресурсами, тому бюджет ПФУ щорічно виконував зі значним дефіцитом.

Пенсіонери за віком і за вислугою років в загальній чисельності пенсіонерів у 2013 р. займали 80,2%. Порівняно з 2009 р. відбулось зростання цієї групи пенсіонерів на 5 %, що пов'язано зі зменшенням інших категорій пенсіонерів. Отже, основні пенсійні виплати, що здійснювались із ПФУ, були призначені згідно із Законами України «Про загальнообов'язкове пенсійне страхування» та «Про пенсійне забезпечення».

Протягом 2009–2013 рр. ПФУ поступово звільнявся від невласливих йому виплат. Проте наявність серед отримувачів пенсії за віком пенсіонерів соціально-статусних професій в ряді випадків призводив до виплати пенсій цим категоріям осіб за рахунок інших джерел, ніж визначених законодавством.

Порівняно з 2009 р. видатки з Державного бюджету України у 2013 р. за пенсійними програмами зросли на 6,8%, що свідчить про зростання чисельності соціально-статусних професій, пенсіонерів-пільговиків та відповідних їм пенсійних виплат. Нерівноправне становище стосовно пенсійного забезпечення у більшості випадків призводить до незацікавленості учасників брати участь в системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, а тому це призводить до ухилення сплати ними пенсійних внесків. Це потребує дотримання принципів функціонування пенсійних фондів та пенсійного страхування, задекларованих чинним пенсійним законодавством.

За рахунок власних джерел надходжень ПФУ фінансуються адміністративно-управлінські видатки, пов'язані з утриманням апарату управління ПФУ, однак функціонування ПФУ як органу виконавчої влади порушує норми Закону України «Про джерела фінансування органів державної влади» та принцип цільового використання фінансових ресурсів, основним призначенням яких є забезпечення матеріального захисту пенсіонерів. Крім того, здійснення

видатків на впровадження накопичувального рівня пенсійного страхування є функцією держави, а отже, фінансування на зазначені цілі мають здійснюватись із Державного бюджету України.

З'ясовано, що деструктивні тенденції формування та використання фінансових ресурсів ПФУ пов'язані зі зменшенням частки власних надходжень, збільшенням дотацій з Державного бюджету України, випереджувальним зростанням видатків над його доходами, що свідчить про необхідність підвищення ефективності формування та використання фінансових ресурсів ПФУ.

Висновки й пропозиції. У контексті виявлених особливостей у сфері пенсійного страхування вважаємо за необхідне обґрунтувати можливі напрями забезпечення ефективності формування та використання фінансових ресурсів ПФУ: оптимізація надходжень власних фінансових ресурсів пенсійного страхування шляхом легалізації заробітної плати; підвищення ефективності формування власних фінансових ресурсів пенсійного страхування; забезпечення еквівалентності розміру пенсійних виплат з розмірами страхових внесків; популяризація добровільної участі в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування; зниження заборгованості зі сплати Єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування; врегулювання пенсійних виплат за рахунок власних надходжень; припинення фінансування пільгових пенсій за рахунок власних фінансових ресурсів; оптимізація видатків за рахунок фінансових ресурсів Фонду соціального страхування на випадок безробіття та Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань; економія адміністративно-управлінських видатків та інші.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Боярчук Д. Хто кого годує [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.epravda.com.ua/publications/2013/03/27/367798/view_print/.
2. Інформація про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2009–2013 рр. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт ПФУ. – Режим доступу : <http://www.pfu.gov.ua/>.
3. Питома вага регіону у загальній сумі власних доходів у 2013 р. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт ПФУ. – Режим доступу : http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/category?cat_id=95533
4. Україна у цифрах 2013 р. [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm.